

INNOVATSION TA'LIM MUHITIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING PSIXOLOGIK TAYYORLASH TIZIMI

Adilova M.F., Vositova H. H.

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari, kasbiy faoliyat, mutaxassis, psixologik tayyorlash, ta'lim mazmuni, o'quv jarayoni, ijodiy fazilat, o'z-o'zini rivojlantirish, intilish, mustaqillik va tashabbuskorlik.

Ключевые слова: будущие учителя начальных классов, профессиональная деятельность, специалист, психологическая подготовка, содержание обучения, учебный процесс, творческие качества, саморазвитие, стремление, самостоятельность и инициатива.

Key words: future primary school teachers, professional activity, specialist, psychological training, educational content, educational process, creative qualities, self-development, aspiration, independence and initiative.

So'nggi yillarda insonning yuqori kasbiy mahoratga erishish muammosiga qiziqish jamiyatda turli mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojning sezilarli darajada ortishi bilan paydo bo'ldi. Zamonaviy jamiyatining rivojlanish tendentsiyalari odamlarni mustaqillik, moslashuvchanlik, har bir kasbga ijodiy va mas'uliyatli munosabatda bo'lishga yo'naltiradi. Bu jamiyat taraqqiyotini ta'minlabgina qolmay, balki odamlarning munosib hayot kechirishining ham kalitidir.

Mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy jabhasidagi tub o'zgarishlar ta'limning ustuvor yo'nalishlarining o'zgarishi bilan birga ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarini qamrab olgan kuchli innovatsiya to'lqiniga olib keldi. Bularning barchasi o'sib kelayotgan yosh avlodni yuqori kasbiy saviyada o'qitish va tarbiyalash muammolarini hal etishga qodir pedagog kadrlar tayyorlashga yangicha yondashuvlarni taqozo etadi.

So'nggi paytlarda jamiyatning global inqirozli, jumladan, ekologik, demografik, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy muammolarni hal etish zarurligi tobora dolzarblashib bormoqda. Olimlarning fikricha, mazkur muammolar

ko'p jihatdan ta'lim tizimidagi inqiroz bilan bog'liq bo'lib, bu jamiyatga zarur bo'lgan mutaxassislarni kasbiy tayyorlash va barqaror rivojlanish modeliga o'tishga to'sqinlik qilmoqda. Ushbu inqiroz keyingi yillarda oliy kasbiy-pedagogik ta'lim tizimida yuzaga kelayotgan quyidagi holatlar:

- pedagog kadrlar tayyorlashning standart tizimi bilan kasbiy faoliyatining individual-ijodiy tabiati o'rtasida;

- hozirgi davrda davlat va jamiyat tomonidan zamonaviy o'qituvchilarga qo'yilayotgan talablar bilan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy vazifalarni bajarishga tayyorligining haqiqiy darajasi o'rtasida;

- pedagogik muammolarni hal qilishda tizimli tahlildan foydalanish zarurati bo'lsa-da, biroq bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashga yaxlit yondashuvning mavjud emasligi o'rtasida;

- oliy ta'limda reproduktiv tabiatdagi o'qitishning ustunligi bilan birga pedagogik faoliyatda individual-ijodiy yondashuv o'rtasida, ya'ni bunda «Ustoz-shogird» tizimidagi ta'limning o'zaro ta'siriga alohida ahamiyat beriladi.

- jamiyatning iqtisodiy inqiroz sharoitida bir tomondan, o'qituvchilik kasbiga sadoqatli va uning yuksak maqsadini tushunadigan mas'uliyat hissi, fuqarolik faolligi rivojlangan pedagoglarga bo'lgan ehtiyoji bo'lsa, ikkinchi tomondan pedagoglik kasbi nufuzining pasayishi, ta'lim sohasida kadrlar tayyorlash bilan bog'liq jiddiy inqirozlar, yoshlar orasida o'qituvchilik kasbiga bo'lgan qiziqishning susayishi o'rtasidagi qarama-qarshiliklar bilan namoyon bo'ladi.

Shuningdek, ushbu qarama-qarshiliklarning mavjudligi yoshlarda o'quv jarayonida tashqi motivatsiyaga tayanishi, kasbiy bilim-ko'nikmalarning etarli darajada rivojlanmasligiga olib keladi va kasbiy o'zini o'zi anglash ehtiyojlariga to'sqinlik qiladi. Bunday sharoitlarda ta'lim sifatini barcha bosqich va shakllarda oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim tizimidagi inqirozni bartaraf etish ma'muriy, moddiy va tashkiliy ta'minotni kuchaytirish bilan birga, uning ilmiy, o'quv va uslubiy ta'minotini yaxshilashni ham o'z ichiga oladi. Bu bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligiga ham to'liq taalluqlidir.

Oliy ta'lim tizimining modernizatsiyasi boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash jarayonining turli jihatlari: ta'lim mazmuni, o'quv jarayonini tashkil etish, ularning bilim, ko'nikmalarini baholash va nazorat qilish shakllariga ta'sir qiladi. Bu esa ta'lim tizimida innovatsiyalarni joriy etishda ifodalanadi va o'z navbatida, ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik, pedagogik, tashkiliy va boshqaruv jarayonlari uchun ijobiy sharoitlarni ta'minlashi lozim bo'lgan qulay innovatsion ta'lim muhitini ta'minlashni taqozo etadi [1].

Bugungi kunga qadar talabalarni kasbiy faoliyatga psixologik tayyorlash masalasi borasida juda katta tajriba to'plangan bo'lib, ilmiy adabiyotlarda bu shaxsiy sifatlarni shakllantirishning bir turi sifatida uning maqsadi individual psixologik xususiyatlarini aniqlash, motivatsiya va qobiliyatlarni rivojlantirish bilan belgilangan. Jumladan, L.N.Zaxarova (1993), V.V.Rijov (1995) va G.V.Sorokoumovalar (2011) muvaffaqiyatli faoliyatni ta'minlash uchun shaxsning ichki psixologik resurslarini jalb qilish va faollashtirishni tadqiq qilishgan [2]. Ular psixologik tayyorgarlik natijasi sifatida shaxsning ichki dunyosi va xulq-atvorining kognitiv, motivatsion, kommunikativ, refleksiv, ijodiy va axloqiy-ma'naviy xususiyatlarini shakllantirish jarayonida ifodalanadigan faoliyatga psixologik tayyorlikning ma'lum darajasi ekanligini ta'kidlashadi.

Ma'lumki, oliy ta'lim muassasalari talabalarni zarur kasbiy bilimlarni mustaqil ravishda egallash, ularni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish usullari bilan birga o'z-o'zini tarbiyalash va rivojlantirishga ham qaratilgan. Ushbu muammolarni hal qilishda bo'lajak mutaxassislarni kelgusidagi kasbiy faoliyatga psixologik tayyorlash muhim rol o'ynaydi.

So'nggi yillarda kuzatilayotgan o'qituvchi shaxsiga bo'lgan ijtimoiy talabning o'zgarishi, uning psixologik tuzilishida ijodiy fazilatlar, o'z-o'zini rivojlantirishga intilish, mustaqillik va tashabbuskorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o'qituvchi shaxsini, dunyoqarashini psixologik va boshqa tegishli fanlar nuqtai nazaridan kengroq rivojlantirish bu borada yangicha yondashuvlarni yuzaga kelishiga sabab bo'ldi [3].

Oliy ta'lim muassasalarida innovatsion ta'lim muhitini yaratish bo'lajak mutaxassislarni psixologik tayyorlashga innovatsiyon yondashuvni amalga oshirish orqali ham yordam berishi mumkin. Biroq, hozirgi kunga qadar, «innovatsiya muammolari va ularni hal qilish vazifalariga imkon beruvchi tamoyil, usul va uslublar tizimi» sifatida akmeologik yondashuv A.A.Derkach va V.G.Zazykinlar tomonidan innovatsiya doirasida 2003-yilda nazariy va amaliy jihatdan o'rganilgan. sh uchun asosan qo'llanilgan.

Shuningdek, N.V.Kuzmina (1993), A.A.Derkach (1997), A.G.Laptev (1998), G.P.Filippova (1998), S.L.Kandybovich (2000), O.G.Moskalenko (2000), V.N.Markov (2007), E.V.Selezneva (2007), I.N.Noss (2007), V.S.Agapov (2007), E.P.Kostenko (2008) va V.R.Orestovalar (2010) turli faoliyat sohalarida innovatsiyon mexanizm va usullarga erishish muammolarini tadqiq qilishgan.

Talabalarning kasbiy tayyorgarligida innovatsiyon yondashuvlarni qo'llash yo'llari ancha kam o'rganilgan bo'lib, bo'lajak boshlang'ich sinf

o'qituvchilarining psixologik tayyorgarligida innovatsiyon yondashuvdan foydalanish imkoniyatlari haligacha maxsus tadqiqot mavzusi bo'lmagan [4].

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsiyon yondashuvga asoslangan psixologik tayyorgarligi kontseptsiyasi hali yaratilmagan. Zamonaviy jamiyatning turli mutaxassislariga, shu jumladan boshlang'ich sinf o'qituvchilariga bo'lgan ehtiyoji oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining kasbiy faoliyatda o'zini o'zi rivojlantirishga tayyorlik darajasi o'rtasidagi muayyan qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi.

Talabalarni psixologik tayyorlash jarayoni shunday tashkil etilishi kerakki, u o'quv jarayonini psixologik qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan bilimko'nikmalarni egallash bilan birga, kasbiy faoliyatda yuqori ko'rsatkichlarga bosqichma-bosqich harakatni amalga oshirishga yordam beradigan aqliy fazilatlarini shakllantirishga hissa qo'sha olsin [5].

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining psixologik tayyorgarligiga innovatsion yondashuvni kasbiy ta'lim tizimining hodisasi sifatida psixologik tayyorgarligi jarayoni yaxlit tashkil etish tamoyillariga asoslanadi [9]. Talabalarda kasbiy o'zini o'zi anglash uchun psixologik shart-sharoitlar kasbiy shakllantirish jarayonidan boshlanadi. Shu sababli oliy ta'limning kasbiy tayyorlash jarayonida innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish va ularni amaliy jarayonda qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy o'zini o'zi anglash psixologik shart-sharoit sifatida amaliy jarayonda shakllanadigan va rivojlanadigan shaxsning individual-psixologik xususiyatlari bilan belgilanadi [6].

Innovatsion yondashuv kasbiy faoliyatda shaxsning sub'ektiv rivojlanishi bilan bog'liq faolligi va ijodkorligining yuqori natijalarini ta'minlaydi. Shuningdek, bu kasbiy jihatdan muhim motivatsiyani, o'qituvchilik faoliyatining operatsion sohasining psixologik tarkibiy qismlari hisoblangan kasbiy bilim, o'z-o'zini anglash, pedagogik qobiliyat, individual sub'ektivlik asosi sifatidagi ijodkorlikni o'z ichiga oladi. Ularning shakllanishi L.S.Vigotskiy tomonidan psixikaning rivojlanishida ta'limning etakchi roli, proksimal rivojlanish zonasi kontseptsiyasi to'g'risida tuzilgan pozitsiyaga asoslanadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorlash jarayoniga innovatsion yondashuv shaxsiy o'zini o'zi anglash muammosini kengaytirishga imkon beradi va tashqi dunyo bilan keng aloqalar tarmog'iga kiritilgan shaxs to'g'risidagi bilimlarni yaxlit shakllantirishga yordam beradi. Kasbiy tayyorlash jarayonida innovatsion yondashuv bo'lajak mutaxassislarining imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'qituvchilarni maksimal darajada foydalanishga

yo'naltiradi. Bu yondashuv tabiatan insonparvarlikka yo'naltirilgandir [7]. Chunki u nafaqat yetuk mutaxassislarni shakllantirish qonuniyatlarini ilmiy asosda ochibgina qolmay, balki hayotiy istiqbolning mavjudligi va ahamiyatini anglash, ijodiy motivatsiya darajasini oshirish, hayotdagi insonparvarlik qadriyatlarini ko'paytirishga yordam beradi.

Jamiyatimizda sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy inqiroz sharoitida, ko'pchilik uchun o'zini o'zi anglash muammosi ayniqsa keskinlashdi. Shubhasiz, o'z-o'zini anglash jarayoni asosan insonning hayotiy sharoitlari asosida belgilanishi bilan birga, uning yutuqlarining muhim qismi: qadriyatlari, irodasi, motivatsiyasi, qobiliyatlari o'ziga bog'liq. Qolaversa, kasbiy tayyorlash jarayonida innovatsion yondashuvning asosiy omili sifatida o'zini o'zi anglash va o'z-o'zini rivojlantirish juda katta salohiyatga ega.

O'zini o'zi anglash va o'z-o'zini rivojlantirish - bu kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlarni doimiy ravishda yangilash, kasbiy mahoratni oshirish, kasbiy muhim hamda shaxsiy fazilatlarini shakllantirishdir. Bularning barchasi insonning o'z-o'zini rivojlantirish, individual faoliyat uslubini rivojlantirish bo'yicha olib boradigan faoliyat natijasidir [8].

Shunday qilib, bilim maxsus kasbiy adabiyotlarni o'qish, tushunish va yodlash natijasigina bo'lib qolmay, balki u ko'nikma va malakalarni shakllanishi hamda ma'lum harakatlar tizimini bajarish imkonini beruvchi omil hisoblanadi. Shuningdek, bu jarayon insonning ehtiyoj, maqsad va munosabatlariga turtki bo'ladi.

Ammo inson o'zini o'zi anglash va o'z-o'zini rivojlantirish orqali «o'z faoliyati»ni qanday yaxshilash mumkinligini bilib oladi. Psixologik tayyorgarlik shaxsiy va kasbiy o'sish sharti sifatida o'zini o'zi anglash va o'z-o'zini rivojlantirish uchun ma'lumot berib, ushbu bilim va ko'nikmalarni olishga yordam beradi. Binobarin, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining psixologik tayyorgarligi kasbiy pedagogik mahoratga erishishda katta rol o'ynaydi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorlashda innovatsion yondashuvning ahamiyatli jihati shundaki, talabalar shaxsini rivojlantirishda psixologik tayyorgarlik ularning dunyoqarashi, hayotiy pozitsiyasi, maqsadi, motivi va axloqiy tamoyillarini shakllantirishda, ularning kelgusidagi kasbiy faoliyati uchun zarur bo'ladigan bilim-ko'nikmalarni egallashida tutgan o'rni bilan belgilanadi [9].

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga psixologik tayyorlashga qo'yiladigan yangi talablar o'qituvchi shaxsiga

bo'lgan ijtimoiy talabning o'zgarishi bilan bir qatorda so'nggi o'n yilliklarda psixologiya fanida sodir bo'lgan o'zgarishlarning dolzarbligini belgilaydi.

Adabiyotlar:

1. Adilova M.F. (2022). Innovation yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarning kommunikativ kompetentligini shakllantirish. Integration of science, Education and practice. Scientific-methodical journal, 3(7), 99-106.
2. Adilova M.F. (2022). Methods of Innovation Approach to Forming Communicative Competence of Future Educators. Eurasian Scientific Herald, 10, 53-58.
3. Adilova M.F. (2022). Psychological and pedagogical factors of innovative approach to the formation of communicative competence of the future teacher. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(04), 304-308.
4. Салаева М.С. Инновацион таълим шароитида педагогнинг шахсий-касбий ривожланишининг психологик омиллари // “Образование и наука в XXI веке” международный научно-образовательный электронный журнал. Выпуск № 12 (том 3) (март, 2021)– Б.567-570.
5. Салаева М.С. Педагогнинг самарали инновацион фаолиятини таъминлашда шахсий-касбий ривожланишини психологик қўллаб-қувватлаш / “Инновацион таълим: халқаро тажриба, муаммо ва ечимлар” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция. Тошкент шаҳридаги ЁДЖУ техника университети, 2021 йил 21 апрель. Электрон тўплам. 3-қисм. 2021 йил 21 апрель. - Б.405-407.
6. Салаева М.С. Таълимни ахборотлаштириш шароитида бўлажак педагогларнинг виртуал академик мобиллигини шакллантириш // “Образование и наука в XXI веке” международный научно-образовательный электронный журнал. ISSN: 2658-7998. Выпуск №15 (том 3) (июнь, 2021). - С.480-484.
7. Салаева М.С. Педагогнинг ўз-ўзини касбий такомиллаштириши ва ўз имкониятларини рўёбга чиқаришнинг психологик механизмлари // «Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў» журналы № 6/3 - 2022 жыл. – Б. 83-88.
8. Салаева М.С., М.Джумабаева. Таълимни модернизациялаш шароитида педагог шахсининг ижтимоийлашуви ва профессионаллашуви // UzACADEMIA Ilmiy-uslubiy jurnali. ISSN (E) – 2181 – 1334. Barcha sohalar bo'yicha electron jurnal. VOL 2, ISSUE 9 (19), July 2021. Part - 1. - С.54-60. www.academscience.uz
9. Salaeva M.S. Bo'lajak pedagoglarning kommunikativ kompetentligini shakllantirishga innovation yondashishning psixologik-pedagogik imkoniyatlari // Journal of Integrated Education and Research, 1(2), 83–91. ISSN 2181-3558. VOLUME 1, ISSUE 3. AUGUST 2022. DOI raqami: 10.5281/zenodo.6675309. Retrieved from <https://ojs.rmasav.com/index.php/ojs/article/view/141>

РЕЗЮМЕ

Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini innovatsion ta'lim muhitida psixologik tayyorlash, shuningdek, shaxsning ichki dunyosi va xulq-atvorining kognitiv, motivatsion, kommunikativ, refleksiv, ijodiy va axloqiy-ma'naviy xususiyatlarini shakllantirish masalalari yoritilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются вопросы психологической подготовки будущих учителей начальных классов в инновационной образовательной среде, а также формирования познавательных, мотивационных, коммуникативных, рефлексивных, творческих и нравственно-духовных особенностей внутреннего мира и поведения личности.

SUMMARY

The article highlights the issues of psychological training of future primary school teachers in an innovative educational environment, as well as the formation of cognitive, motivational, communicative, reflective, creative and moral and spiritual characteristics of the inner world and personality behavior.